

SZÁNTAI LAJOS: FÉNY ÁLTAL FESTETT TÖRTÉNELEM

(In: Pap Gábor – Szántai Lajos: A Képes Krónika üzenete. Két Hollós Kiadó. Budapest, 2021. 71-76. o.)

(Bevezető)

A Képes Krónika a magyar és az egyetemes művelődéstörténet legbecsesebb emlékei közé tartozik. A krónika szövege irodalmi szintű alkotás, képei pedig utolérhetetlen tökéletességű miniatúrák, amelyek festési-készítési módjáról még ma sem rendelkezünk egészen pontos ismeretekkel. A Képes Krónika kutatás hivatalosnak tekinthető vonulata által is felismert, de inkább elhallgatott tény, hogy e színpompás és lenyűgöző képi világgal rendelkező kódex teljesen egyedülálló, kiemelkedő rangot képvisel a nemzetközi könyvfestészetben. A rendkívüli és minden vonatkozásban magas művészi színvonal mellett az egyik ok többek között az, hogy eddig semmilyen más ország esetében sem lelhető fel olyan krónikakötet, amelynek miniatúrái az adott nép történelmét átfogó módon, teljes egészében az eredettől, vagy mitikusnak tekinthető kezdettől a készülés korának jelenidejéig szervesen összefüggő színes képfolyammal bemutatta, illetve illusztrálta volna. A Képes Krónika tehát a világon egyedülálló alkotásnak számít. Nemcsak hibátlan stílusban megírt szövege, hanem csodálatos, varázserejű képek által is bemutatja a magyar történelmet, a szkíta ősmúlttól Károly Róbert viszontagságos korának végéig. E történelemben nem vak erők és kiszámíthatatlan véletlenek alakítják a nemzet sorsát, hanem egy kozmikus alapozottságú, felismert és tudatosan vállalt üdvtörténelem.

A Képes Krónikával foglalkozó kutatók jobbára egyetértenek abban, hogy az írásműnek nemcsak a betűiből kiolvasható szövege, hanem színpompás képeinek festett világa is hiteles krónikát ír. A miniatúrák olykor egészen eltérnek a szövegben megidézett eseményektől, látszólag meg is feledkeznek róluk. Önálló véleményt fogalmaznak, és ezáltal új megvilágításba állítják az eseményeket. Más esetben viszont a kép hűen követi az írott szöveget, s annak egy-egy részletét kiemelve, új színekkel telítve vetíti elénk a múlt legfontosabb tanulságait.

Ugyanakkor tényként könyvelhetjük el, hogy a képek a krónika szövege nélkül, önállóan is értelmes egészet alkotnak. A parányi színes képeken megörökített eseményeket folyamatosan lehet olvasni, s az így „elolvasott” krónika hitelesség tekintetében nem marad el az írott szöveg mögött. Mint képírásban fogalmazott üzenet kér figyelmet magának. Ennek első számú szabálya pedig úgy szól, hogy egy képről első lépésként mindig azt és csakis azt szabad leolvasnunk, ami rajta van. Ugyanilyen alapvető tételnek számít, hogy minden esetben meg kell találnunk a kép mondanivalójának egészéhez, illetve egyes részleteihez pontosan illő, jelentésük mélyebb rétegeibe is bevilágító szavakat. A képek üzenetét tehát jobbára a magyar nyelv megfelelő fogalmainak megtalálása révén – azaz találó megnevezésekkel – lehet megszólaltatni. Ha egy jellemző szóval, kifejezéssel sikerül telibe találni a kép beszédes jelentését, az már akár kulcsa is lehet a további felfejtésnek.

A kódex írott szövege ugyan a keletkezés korában szokásos módon, latinul íródott, azonban minden okunk megvan feltételezni, hogy a mű létrehozásának elsődleges nyelve nem a veretes latin volt. Nem szorul talán különösebb magyarázatra annak belátása, hogy a krónika írója magyarul gondolkodott. Ezt a krónika szövegeinek nyelvi sajátosságai, úgynevezett hungarizmusai is alátámasztják. Csakúgy, mint Anonymus méltán híres Gesta

Hungarorumának esetében. Sokszor tetten lehet érní az egyébként tökéletesen használt klasszikus latin nyelvű szöveg háttérében lévő rendkívül szuggesztív, kifejező képekben, árnyalatokban gazdag magyar nyelv jelenlétét. Valamint a krónikás küszködését is, hogy a gazdagon áradó kifejezőerőt hogyan szorítsa bele a latin nyelv szürkébb, kristályosabb, nehézkesebb fogalmi keretei közé.

A Képes Krónika miniatúrái esetében viszont bátran állíthatjuk, hogy az üzenet nem préselődőtt át egy idegen nyelv sokszor talán értetlennek ható szűrőjén. A képírás alapvető szabályainak tiszteletben tartásával szólalnak meg a képek: közvetlenül, „színről színre” megszólaló, tiszta világú üzenettel. A latin nyelvű szöveg a külvilághoz szól, a festett képek viszont a legbensőbb valóságunkat szólítják meg. Nekünk segítenek, hogy végre megtaláljuk sokszor elveszettnek hitt, múltunkból felénk sugárzó erkölcsi és szellemi értékeinket.

A KITELJESEDETT FÉNY ŐSI KÉPJELE

A Képes Krónika miniatúráit nézegetve fokról fokra megvilágosodik számunkra, hogy – Csontváry Kosztká Tivadar szavaival élve – a „világító színek” eleven fokozataival megörökített események és növényindás keretmintáik a magyar történelem kimeríthetetlen gazdagságú „színeváltozásairól” tesznek tanúbizonyosságot. A „Napút-színek” eleven, lüktető áramlása, valamint a képhátterek aranyos csillogása magát a fénysugarat varázsolja elevenné, ragyogóvá és tündöklően beszédessé. Mintha maga az élő napsugár festegetné a Képes Krónikát. A kódex felnyitását követően a fény a beesési szögének megfelelően verődik vissza az aranyozott koronákról, országalmákról, viseletdíszekről. A Képes Krónika a fény, a világosság közvetlen jelenléte révén élményszerűen eleveníti fel a múlt eseményeit. Az ősi hagyományt idéző, felvilágosodás kori megfogalmazás szerint a fénytörés révén létrejött színek a fény szenvedései. A fény színek által nyilatkozó tulajdonságai tehát egyfajta kozmikus léptékű szenvedéstörténetet vetítenek elénk.

A Képes Krónika képi világából kibontakozó kozmikus üdvtörténelem például alapvetően változtatja meg a középkori magyar kereszténységről belénk sulykolt elképzeléseket. A lendületes elevenséggel megfestett miniatúrák, valamint a költői ihletettséggel fogalmazott szöveghelyek már Atilla királytól kezdődően az egyetemes kereszténység szellemében beszélnek el a magyar történelem eseményeit. E keresztény vallás eszköztára és érvényességi köre a Képes Krónikában jóval tágasabb, hatékonyabb és színesebb, mint azé a kereszténységé, amely a judeo-krisztianizmus keretei közé szorulva fogalmazza újra a követésre ajánlott emberi értékeket. A Képes Krónika képanyagában például nyomát sem találjuk az úgynevezett „szentistváni térítésnek és fordulatnak”. Pedig igen könnyű és hálás téma lett volna megörökíteni a Magyarországon térítő idegen papok „felelősségteljes” munkáját. Árpád vezérrel és a honfoglaló magyarokkal kapcsolatban sem az hangsúlyozódik, hogy hitetlen pogányok lettek volna. Ehelyett a krónika szövegében a következőket olvashatjuk: *„Árpád vezér pedig az övéi jelenlétében megtöltötte kürtjét Duna-vízzel és az összes magyarok előtt ama kürtre a Mindenható Isten kegyelmét kérte: engedje át nekik azt a földet mindörökre. Szavait végezvén az összes magyarok így kiáltottak háromszor: »Isten, Isten, Isten«. Ebből azután szokás lett, amelyet a magyarok máig is őriznek.”* Nincs

tevédeés! Egy istenkereső, Istennel kapcsolatot felvevő Szent István kora előtti, „pogány” világban létrejött szertartás 1358-ban még eleven vallási gyakorlat volt.

A Nagy Lajos korában is még magától értetődőnek számító szokás mind a mai napig megőrződött. Ha tovább haladunk visszafelé ezen az úton, az sem kerülheti el a figyelmünket, hogy a világot hódító és világot gyógyító Atillát hangsúlyosan magyar királynak nevezi a krónikás. Azt pedig egy szóval sem említi, de még utalást sem találunk rá, hogy „hitetlen pogány” lett volna. A krónika szövege szerint „Isten kegyelméből” uralkodott. Az istenkegyelmiség elvén gyakorolt hatalom ilyen formában történő megfogalmazása kifejezetten a keresztény vallás eszmerendszerére vezethető vissza.

A Képes Krónika világmagyarázó rendszerében, a miniatúrákon és iniciálékban az az egyetemes képjel játssza a főszerepet, amely már érett formában mutatkozik meg a Kr. előtti VI. század szkíta művészetében, s fellelhető a későbbi keresztény egyházművészet szinte minden területén, jelentés- és formaváltozás nélkül. Mint ismeretes, e négyszirmú virágra emlékeztető forma a kiteljesedett fény képjele.

A világi létezés forgatagából, az anyagi lekötöttségből felszabaduló fényrészecske ebben a kivirágzó állapotában teljesedik ki, s mint ilyen, az úgynevezett fényfelszabadítási műveletsor eredményeképpen jelenik meg. A Képes Krónika miniatúráin, lapszeldíszein éppen ez a fénymag jel vándorol végig, járja be sorra-rendre a magyar történelem üdvtörténeti stációit. Néha alig észrevehetően, egy-egy iniciálé, vagyis betűtest színes levélburkában rejtőzködve várakozik a felszabadításra. Máskor pedig az egész szöveghasábot keretező növényinda által megjelenített fényvonulás erőközpontjában virágosodik-világosodik ki. Vagy éppen kerek keretbe rendezve válik fénykerékké. A fény útját tehát nemcsak az aranyozott felületeknek a fényt közvetlenül visszaverő nyomvonalán, hanem a színekben bujdosó, szférákban rejtező, majd szemünk láttára kinyíló fénymag-jelek által is követni tudjuk. Mindebből bátran következtethetünk arra, hogy a magyar történelem eszmei síkon – a Képes Krónika tanúvallomása alapján is – a világmindenség fényének e világban való működérendje, emberi történelemmé válása. A történelmi események által is megvalósítható fényfelszabadítást jól ismerhetjük egy olyan, a nagy egyház részéről eretnekségnek tartott vonulatból, amelyet manicheista kereszténységnek neveznek. A félreértés elkerülése végett Szent Gellért *Deliberatio* című munkájából idézzük azt a részt, ahol szerzőnk a Szent István király uralkodása alatti vallásos állapotokat jellemzi. Gellért ugyanis méltatlankodva írja, hogy a Magyarországon tapasztalt kereszténység őt leginkább a manicheista eretnekségre emlékezteti. Itt érdemes fölfigyelnünk arra, hogy a magyar kereszténység a kifejezetten római keresztény beállítottságú Gellértet csak emlékezteti a manicheista eretnekségre, de azzal teljesen azonosítani nem tudja. Pap Gábor kutatásai alapján viszont pontosan tudjuk azonosítani ezt az „eretnokség”-típust. A neve: szkíta kereszténység. A manicheizmus ennek a keresztény vonulatnak nem fő vonulatát, hanem csak oldalágát képezi.

A Képes Krónika képi világában a szkíta kereszténység világleíró eszmerendszere és üdvtana bontakozik ki. Ezt egyébként a krónika szövegében is lépten-nyomon fellelhetjük.

A Képes Krónika figurális miniatúráinak és iniciáléinak száma csaknem eléri a másfél százat, pontosan 139-et tartunk számon belőlük. Ilyen hatalmas képsokaság esetén óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon létezik-e valamilyen belső összefüggésrend e képek sejtelmes világában azon túl, hogy – legalábbis látszólag – időrendben egymást követő eseményeket örökítenek meg? Nos, annyit mindjárt első közelítésben biztonsággal

megállapíthatunk, hogy a kozmikus üdvtörténelem hazai menetrendjén belül határozott hármas tagozódás figyelhető meg. Ez azt jelenti, hogy három alkalommal mutatható ki teljesen egyértelműen a Hétbolygórendszer működése egy-egy jelentős történelmi alak vagy csoport tetteinek ábrázolásában. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy az úgynevezett „bolygóistenségek” vagy bolygótulajdonságok emberalakban történő ábrázolása az ókorban és a középkorban teljesen általános, megszokott, szinte mindennapi gyakorlat volt. Több évezreden keresztül folyamatosan tanúskodnak erről az egyetemes hagyomány és művelődéstörténet ránk maradt emlékei. A bolygókat többek között tehát emberalakban, jellemző viseletben, megfelelő mozdulattal és tulajdonságaikhoz illő tárgyak környezetében ábrázolták. Egyszerű példaként a legismertebbek közül legyen elegendő a Mars bolygó szokványosan megszemélyesített képeire hivatkoznunk, ahol rendre kivont karddal, páncélviseletben, fegyveresen, vagy éppen heves mozdulatot idézve vöröses színekben jelenik meg, a neki tulajdonított viselkedésnek és hatásoknak megfelelően. A középkori egyházi és világi könyvművészetben a bolygóistenségek és bujdosó csillagok megszemélyesített megörökítése tehát megszokott művelet volt. Szokatlanul inkább az számít, ha jelen korunk összezavarodott, kaotikus világában ezt újra felfedezve tudatosítjuk. A Képes Krónika készülése idejében, s utána még néhány évszázadon keresztül az elfogadott, teljesen meghatározó és a hierarchikusan tagolt társadalmi élet egészét, a vallást és művészeteket is átható világkép hangsúlyosan kozmikus alapozottságú volt. A középkor a keresztény asztrológia virágzásának kultúrát teremtő ideje. Nagy Lajos király, aki számára készült a Képes Krónika, egész életében buzgó gyakorlója, követője és mestere volt a csillagászat tudományának. Ezt kortárs források szüntelenül megállapítják. Küküllői János pedig (a király személyi titkára) saját krónikájában külön is kiemeli a király csillagászat iránt tanúsított vonzalmát. A középkori csillagászat még osztatlanul foglalta magába az asztronómiát, az asztrológiát, valamint a csillagbölcseletet, az asztroziófiát is.

A krónikában először az Isten Ostorának nevezett Atilla király életpályáját, az egész világegyetemre kiterjedő küldetését bemutató hét festmény idézi meg a bolygórendszer működését. A hét képből álló sorozat a Világ Urát rendre egy-egy bolygótulajdonság képviselőjeként tünteti fel, megmutatva azt, hogy mi volt a jellemző viselkedése a Hétbolygórendszernek Atilla király idejében.

A második feltűnő hetes rendszert szinte közvetlenül az Atilla királyt megidéző képek sora után nem nehéz megtalálnunk. A Hétbolygórendszer megszemélyesült ábrázolása a második honfoglalást irányító hét vezér, a hét magyar megjelenése révén látható.

Végezetül pedig a csillagok között támadt fényességes csillag, Szent László király tevékenységét bemutató képsorozatban ismerhetünk rá a hét vándorló planétára, azok sajátos viselkedésére. A Képes Krónika miniatúráinak eleven belső összefüggésrendjét ez a háromszor visszatérő hetes képrendszer alkotja. A mi alább következő képértelmezési, illetve elemzési próbálkozásainknak is – kimondva vagy kimondatlanul – ez a háromszor hét stációból álló sorozat fogja a tengelyét képezni.